

Boris Milosavljević

OBJEKTIVISTIČKA KRITIKA FENOMENOLOŠKE HERMENEUTIKE

APSTRAKT *U tradicionalnoj hermeneutici pretpostavlja se potpuna objektivnost tumačenja. Razrađujući do detalja razne aspekte hermeneutičke metode i pravila tumačenja predstavnici tradicionalne hermeneutike su prevideli ulogu samog subjekta interpretacije. Oni nisu reflektovali svoju hermeneutičku situaciju i svest o sopstvenoj pripadnosti jedinstvenom povesnom toku. Fenomenološki pristup uključuje i objektivistički, i omogućuje mu dodatni deo kritičke objektivnosti. Izgradnja istorijskog horizonta spada u posao metodске apstrakcije objektivističkog pristupa. Doprinos fenomenološke hermeneutike je u tome što ona osvetljava i položaj onoga koji iz svoje perspektive gradi taj istorijski horizont. Za razumevanje fenomenološke hermeneutike presudno je shvatanje hermeneutičke situacije: ona sadrži predrasude koje interpretator ne može da izbegne jer je uvek deo svoga vremena. Što su bolje uočene sopstvene predrasude i što je istraživanje postupnije, kritičkije i objektivnije, istinitije je i razumevanje istorijskog horizonta, čime su zadovoljeni objektivistički zahtevi.*

KLJUČNE REČI: *razumevanje, hermeneutička situacija, horizont, povesnost, objektivnost*

Posebnost filozofske hermeneutike najviše se ogleda u njenom fenomenološkom karakteru i kritičkom odnosu prema interpretativnom objektivizmu. U tradicionalnoj hermeneutici podrazumeva se potpuna objektivnost tumačenja, odnosno mogućnost reproduktivnog uspostavljanja izvornog određenja nekog dela. Razrađujući do detalja razne aspekte hermeneutičke metode i pravila tumačenja predstavnici tradicionalne hermeneutike su prevideli ulogu samog subjekta interpretacije. Oni nisu reflektovali svoju hermeneutičku situaciju i svest o sopstvenoj pripadnosti jedinstvenom povesnom toku.

Filozofska hermeneutika prihvata sva metodska dostignuća tradicionalne hermeneutike, ali smatra da interpretator mora da bude svestan i svoje hermeneutičke situacije. U objektivističkoj tj. tradicionalnoj hermeneutici došlo je do zaborava celine, odnosno svesti o pripadnosti i interpretiranog teksta i samog interpretatora jednom povesnom toku i predanju. Gadamer smatra da su ta dva momenta hermeneutičkog procesa neodvojiva jer je i sama svest povesno konstituisana. Iz svesti kao horizonta sadašnjosti (*Horizont der Gegenwart*) pravi se nacrt za istorijski horizont (*historische Horizont*) u kome se nalazi predmet tumačenja prema kome se primenjuje metodski aparat tradicionalne hermeneutike. Pošto se horizont prošlosti oslikava iz horizonta sadašnjosti razumljiva je važnost subjekta interpretacije.

Da bi razumeo stvar (*Sache*) prenetu iz predanja interpretator mora da ima neki opšti stav prema predanju. Zato on zahvata svet kao jedinstveni sklop ispunjen

smislom. Pritom, razumevanjem teksta rukovodi *anticipacija smisla* (*Antizipation von Sinn*) odnosno stanovište da je razumljivo samo ono što zbilja predstavlja potpuno jedinstvo smisla. Tek kada se naiđe na nerazumljivost u tekstu, posumnja se u predanje i teži se ispravljanju. *Zamisaopotpunosti* (*Vorgriff der Vollkommenheit*) ili *anticipacija smisla* nije samo radnja subjekta, već se određuje u zajedništvu sa predanjem. Mi uvek pretpostavljamo da je nešto što stiže iz predanja ne samo smisljeno, već i istinito, i tek opovrgavanjem te naše pretpostavke počinjemo da sumnjamo. Mi se, naime sporazumevamo sa predanjem o smislu stvari o kojoj je reč.¹

Sam subjekt kao horizont sadašnjosti konstituisan je u prošlosti. Iz nasleđa, preko predrasuda formira se predstruktura razumevanja (*Vorstruktur des Verstehens*), odnosno hermeneutička situacija interpretatora. Reflektovanjem predrasuda (*Vorurteil*) razvija se svest o hermeneutičkoj situaciji, odnosno posmatračkoj perspektivi kao horizontu sadašnjosti.² Iz horizonta sadašnjosti obrazuje se istorijski horizont tako što se u najvećoj mogućoj meri apstrahuju predrasude. Interpretator se iz svog horizonta prenosi u taj drugi horizont. On prelazi iz svoje hermeneutičke situacije u istorijsku situaciju čime dolazi do jedne više opštosti koja prevazilazi partikularnost zasebnih horizonata. Sporazumevanjem o samoj stvari (*Sache*) interpretacije horizonti obrazuju jedan horizont, odnosno dolazi do stapanja horizonata (*Horizontverschmelzung*).³ Formiranjem jedinstvenog horizonta vremenitosti i jezičnosti (*Sprachlichkeit*) reflektuje se na najdublji način naša samosvest jer delatno-povesna-svest (*wirkungsgeschütliches Bewußtsein*) kao svest o hermeneutičkoj situaciji prelazi u drugost-istorijsku svest objektivističke hermeneutike da bi se samoreflektovanjem tog procesa sama sebi vratila. Sa jedne strane iz horizonta sadašnjosti skicira se horizont istorijskog kao nešto drugo, dok je upravo horizont sadašnjosti uslovljen prethodnim pošto se obrazuje iz nasleđa. Zato Gadamer tvrdi da ne postoje neki zasebni horizonti već je reč o stalnom posredovanju horizonata. Razumevanje je uvek proces stapanja takvih, navodno za sebe postojećih horizonata. Ovakvim definisanjem razumevanja (*Verstehen*) i povesnosti (*Geschichtlichkeit*) Gadamer utemeljuje svoj zahtev za univerzalnošću hermeneutike.

Potrebno je izložiti i preispitati Bettijeve (E. Betti) i Hiršove (E. D. Hirsch) primedbe Gadamerovoj teoriji tumačenja, jer bi njihovo prihvatanje znatno ugrozilo zamisao stapanja horizonata. I Betti i Hirš ustaju u odbranu "istinitog i ispravnog" tumačenja protiv "zloupotreba samovolje i proizvoljnosti" uvedenih teorijama interpretacije kao produktivne delatnosti. Ta uostalom, zasnovana briga, međutim, kod njih proizvodi odbojan stav prema bilo kakvom novom promišljanju osnovnih hermeneutočkih postavki. Zato kritiku i najmanjeg dela svog (i tradicionalnog) inter-

1 H.G. Gadamer, *Istina i metoda*, Sarajevo 1978, str. 327.

2 *Ibid.*, str.302.

3 *Ibid.*, str.338.

pretativnog postupka shvataju kao napad na samu ispravnost tumačenja videći u tome pukotinu kroz koju bi "skeptizam, subjektivizam i istoricizam" ušao i u objektivističko učenje.

Betijeva objektivistička kritika Gadamerove teorije

Beti je do detalja razradio i sistemski sredio stanovišta tradicionalne hermeneutike izloživši ih u obimnom delu *Opšta teorija interpretacije (Teoria generala dela interpretazione)* objavljenom 1955, pet godina pre *Istine i metode*. Prema Betijevom shvatanju postoje hermeneutički kanoni koji obezbeđuju pravilnost *epistemoloških rezultata tumačenja*. Neki kanoni se odnose više na subjekt razumevanja, a neki na objekt tumačenja. Beti određuje četiri glavna kanona: 1. *kanon hermeneutičke autonomije objekta i imanencije hermeneutičkih merila*, 2. *smisaone veze (načelo celovitosti), odnosno odnosa dela i celine*, 3. *aktuelnosti razumevanja* i 4. *hermeneutičke adekvacije smisla (kongenijalna srodnost)*.

Prema prvom kanonu koji se odnosi na objekt tumačenja, tj. prema kanonu autonomije objekta i imanencije hermeneutičkih merila, postoji poseban dijalektički odnos između subjektivnosti razumevanja i objektivnosti smisla. Beti se poziva na formulaciju starijih hermeneutičkih teoretičara "sensus non est inferendus sed efferendus", odnosno da se smisao ne sme: "... u neku ruku lukavo, unositi u oblik koji sadrži smisao, nego ga, naprotiv valja izvlačiti iz njega."⁴

Tim kanonom Beti pokušava da eliminiše uobičajene prizvoljnosti u tumačenju i pozivanju na autoritete: "... merilom njihove podobnosti za ovu ili onu spoljnu svrhu, koja se interpretatoru učini najpreča."⁵

Prvim kanonom insistira se na autonomiji objekta tumačenja, a treći kanon aktuelnosti razumevanja naglašava vezanost interpretatora za mesto kao integralni momenat hermeneutičke istine.⁶ Beti se na jednom mestu slaže sa Bultmanovim (R. Bultmann) shvatanjem i zaključuje da je: "... težnja nekih istoričara da se oslobode vlastitog subjektiviteta sasvim besmislena."⁷

4 E. Betti, *Hermeneutika kao opšta metoda duhovnih nauka*, Novi Sad 1988, str. 64.

5 *Ibid*, str.65.

6 D. Basta primećuje da izvesne teškoće izaziva odnos između prvog i trećeg kanona: "Jer, ako prvi kanon postavlja zahtev da se uvažava hermeneutička autonomija objekta tumačenja, tj. da se ovaj meri imanentnim merilom shodno zakonu njegovog nastanka i njegove strukture, onda nesklad, čak i opasnost, može proizaći iz trećeg kanona aktualnosti razumevanja, koji ističe zahtev da se smisaona forma, odnosno duhovna objektivacija iz nekog prošlog vremena ujedno interpretira s obzirom na tumačevu vlastitu životnu aktuelnost i da se tako u okviru njegovog sopstvenog iskustva, nekom vrstom preinačenja (Umstellung), uklopi u njegov duhovni horizont na osnovu iste sinteze kojom je ponovo saznata i rekonstruisana." *Hermeneutika i pravo*, Gledišta 3 4, Beograd 1990, str.96.

7 E. Betti, *Hermeneutika kao opšta metoda duhovnih nauka*, str.71.

Prema Gadamerovom mišljenju Beti je "imun od naivno-istorijskog objektivizma"⁸ jer teži adekvatnoj meri između objektivnog i subjektivnog u razumevanju. Međutim, iako smatra da su ljudi svesni toga: "... da držanje interpretatora ne treba da bude samo receptivno usvajanje nego aktivno naknadno po uzoru konstruisanje."⁹

Beti smatra da se u tom pravcu prelazi dopuštena granica i da učenje o: "... prejudiciranom razumevanju i opravdanim predrasudama dovode u pitanje objektivnost razumevanja i naučnost rezultata tumačenja."¹⁰

Beti smatra da se u filozofskoj hermeneutici brka istoričarevo učešće u istoriji sa predmetom samog saznanja i da se pitanje značenja jednog istorijskog fenomena, meša sa pitanjem njegove današnje relevantnosti. On kritikuje i Gadamerovo nadovezivanje na Hajdegerovu tezu¹¹ o prethodnoj strukturi razumevanja i smatra da je Gadamer došao do: "... paradoksalne teze, koja čak i na predrasude gleda kao na 'uslove razumevanja'".¹²

Betijeva namera je da pokaže da se prihvatanjem Gadamerovog učenja gubi objektivnost koja ne može da se nadoknadi samoosvešćivanjem podsvesti subjekta. On smatra da nije pouzdan ni "kriterijum razlikovanja istinitih od lažnih predrasuda" koji Gadamer nazva "anticipacijom smisla" (*Antizipation von Sinn*).¹³

Po Betijevom mišljenju Gadamerova metoda omogućava saglasnost o stvari između teksta i čitaoca (tj. "između prisutnog smisla teksta i subjektivnog čitaočevog shvatanja"), ali ne garantuje ispravnost razumevanja. Beti naime zahteva da razumevanje bude sasvim adekvatno smislu teksta koji "tu leži u osnovi kao objektivizacija duha". On kritikuje Gadamerovu zamisao "anticipacije smisla" po kojoj prvo pretpostavljamo da je tekst razumljiv, a dovodimo ga u pitanje tek kada se pokažu nerazumljivosti. Po Betijevom mišljenju Gadamerov metod vodi tumača u poziciju nekoga ko pretenduje na monopol na istinu, dok on smatra da bi interpretator trebalo da se zadovolji tim da: "... tuđe mišljene u tekstu dokuči i pribavi mu važenje kao tuđem, čak i kad se u njemu naziru pogrešna shvatanja."¹⁴

Druga grupa prigovora koju Beti upućuje Gadameru odnosi se na aplikaciju. Gadamer naime u pravničkoj hermeneutici, zbog njenog odnosa prema sadašnjosti, nalazi pravi model odnosa prošlosti i sadašnjosti, odnosno stapanje horizonata. Iako se u jurističkoj hermeneutici razlikuju stanovišta pravnika i istoričara prava Gadamer smatra da razlika nije suštinska. Obojca moraju da reflektuju svoj horizont sadašnjosti i istorijski horizont kome pripada interpretirani zakon. Tumač-pravnik može saznati

8 H.G. Gadamer, *Istina i metoda, Hermeneutika i istorizam*, str.546.

9 E. Betti, *Hermeneutika...*, str.73.

10 *Ibid*, str.114.

11 O Betijevoj kritici Hajdegera vid. D. Basta, "Hermeneutika i pravo", *Gledišta* 3 4, Beograd 1990, str.97.

12 E.Betti, *Hermeneutika...*, str.99.

13 *Ibid*, str.102.

14 *Ibid*, str.106.

smisao davno donesenog zakona samo ako je svestan razlike između izvornog smisaonog sadržaja zakonskog teksta i pravnog sadržaja "u čijem predshvatanju on živi kao čovek sadašnjosti."¹⁵ Zadatak primene (*Anwendung*) proističe iz reflektovanja napetosti između istovetnosti zajedničke stvari i promenljive situacije. Hermeneutika je aplikativna jer svesno premošćuje vremensko odstojanje između tumača i teksta i prevazilazi smisaono otuđenje. Zato je razumevanje (stapanje horizonata) prema Gadamerovom učenju poseban slučaj primene (aplikacije) nečeg opšteg na konkretnu i posebnu situaciju u kojoj se mi uvek već nalazimo. Nasuprot tom gledištu Beti smatra da ništa ne sme da odredi praktičan stav istoričara prema sadašnjosti. Zbog zamisli potpuno objektivnog tumačenja on ne prihvata stapanje horizonata i Gadamerovu teoriju o stalnom prevođenju kojim se prošlost posreduje sa sadašnjošću. Beti smatra da do povezivanja subjekta i objekta u tumačenju dolazi samo u onom stepenu u kom se u toku interpretativnog postupka zahteva reproduktivno prenošenje smisla iz provibitne autorove perspektive u subjektivnost interpretatora. Sadašnjost samo podstiče i pokreće interes za razumevanje, ali se njen uticaj mora isključiti u objektivnom tumačenju. Aplikaciju u posredovanju prošlog i sadašnjeg Beti naziva: "... samonametanjem subjektiviteta koje proces istorijskog tumačenja srozava na puko posredno povezivanje i razdvajanje prošlog i sadašnjeg."¹⁶

On smatra da analogija istorijske sa normativno-pravnom hermenautikom počiva na "samoobmani". Odnosno, aplikacija je prihvatljiva u slučaju normativno usmerenog tumačenja, ali ne i u istorijskom tumačenju koje je višeg reda, odnosno "kontemplativno": "Produktivna dopuna, prevođenje, dalje obrazovanje: to su sve same aplikacije koje, svakako, služe životu zajednice i probitačne su za nju. Ipak, njihovu opravdanost treba ograničiti na oblast praktičnog zajedničkog života."¹⁷

U delu *Hermeneutika kao metoda duhovnih nauka (Die Hermeneutik als allgemeine Methodik der Geisteswissenschaften, Tübingen 1962.)*, u kom je izneo ovu kritiku, Beti prenosi i deo Gadamerovog pisma. Na prigovor da predlaže novu metodu u kojoj bi se rukovalo predrasudama, Gadamer u pismu Betiju odgovara da on ne predlaže novu metodu, već samo opisuje ono što jeste. Odnosno, predrasude su realno prisutne, hteli mi to ili ne, i bolje je da ih uočimo, jer jedino tako možemo da uklonimo ono što je neispravno u njima. Gadamer Betiju ukazuje na to da je u hermeneutičkom procesu nemoguće izbeći preduslovljenost interpretatora njegovom hermeneutičkom situacijom. Hermeneutička situacija je sačinjena od predrasuda koje interpretator ne može da izbegne jer uvek pripada svom vremenu. Uvek se iz svoje perspektive ulazi u istorijsko istraživanje. Istorijski horizont se obrazuje

15 *Ibid.*, str.361.

16 *Ibid.*, str.111.

17 *Ibid.*, str.113.

istorijsko-kritičkim postupkom za koji se zalaže i Beti. Međutim, ne sme se zaboraviti hermeneutička situacija koju uslovljava predanje kome pripada interpretator.

“Anticipacija smisla” nije kriterijum istine, kako je Beti vidi, već samo orijentir u procesu razumevanja, jer: “... samo zahvaljujući tome postoji uopšte, ipak, kritika uperena protiv onoga što je dobro rečeno. Ali kritika nije normalan slučaj, ukoliko razumemo. Ona podrazumeva određene uslove, koji, opet, pretpostavljaju već to da je razumevanje pokazalo svoje adute.”¹⁸

Beti pomalo ironičnim tonom konstatuje da bi posle “ove poštene i dragocene ispovesti” trebalo ukazati na to da je došlo do preinačenja pitanja iz *quaestio iuris* u *quaestio facti*; “... kojim se ne dovodi u pitanje opravdanost nego činjeničnost izvesnog postupka tumačenja.”¹⁹

Ovakvim komentarima Beti samo potvrđuje svoju neprijemčivost za Gadamerove argumente. Gadamerovo ukazivanje na opštost i nužnost hermeneutičke situacije on razumeva kao opravdanje za neko loše postojeće stanje u procesu tumačenja.

Gadamerovo shvatanje anticipacije smisla proističe iz njegovog shvatanja hermeneutičke situacije. Da bi razumeo stvar prenetu iz predanja interpretator mora da ima opšti stav prema predanju. Zato on vidi svet kao jedinstvenu smislenu celinu a razumevanje teksta kao proces rukovođen *anticipacijom smisla* (*Antizipation von Sinn*), odnosno razumljivošću samo onoga što zbilja prdstavlja potpuno jedinstvo smisla. Tek kad se naiđe na nerazumljivosti u tekstu, posumnja se u predanje i teži se ispravljanju.

Iako Beti pokušava da prevaziđe Šlajermaherovo psihološko stanovište i iako vidi hermeneutički zadatak u “postkonstrukciji duhovnog sklopa vrednosti i smisaonih sadržaja”,²⁰ i on “pravi hermeneutički zadatak može da obrazloži samo jednom vrstom analogije sa psihološkim tumačenjem”.²¹ Zato prema Gadamerovom mišljenju Beti ipak svodi svoje stanovište na gledišta Šlajermahera, Kročea i dr, a njegova hermeneutička pozicija “stalno teži da se raspline”.²²

Gadamer smatra da postavljanje pitanja o mogućnosti duhovnih nauka ne podrazumeva zahtev kakve bi one trebalo da budu. Beti ne prihvata fenomenološki pristup i zato o hermeneutici misli samo kao o metodi, a takav pristup ga vodi baš u ono što želi da izbegne – u subjektivizam. Objektivistička metoda, prirodno uključuje i objekt i subjekt koji vrši uređenje tog objekta,²³ te se cela polemika vraća na Gadamerovu kritiku Kantovog subjektivizma.

18 *Ibid.*, str.116.

19 *Ibid.*

20 H.G. Gadamer, *Istina i metoda*, str.546.

21 *Ibid.*, str.547.

22 *Ibid.*, str.546.

23 D. Basta ukazuje na to da je Beti svoju teoriju tumačenja: “...velikim delom orijentisao prema klasičnoj teoriji saznanja, u kojoj, kao što je poznato, razdvojenost subjekta i objekta ne podleže sumnji.” *Hermeneutika i pravo*, str.97.

Pošto su duhovne nauke našle svoje utemeljenje u Kantovoj *Kritici snage suda*, Gadamer je prvo izvršio kritiku estetskog subjektivizma. Umetničko delo se susreće u svetu i u umetničkom delu se susreće svet. U njemu mi učimo da se shvatamo kao deo sveta i tako ukidamo diskontinuitet i punktualnosti doživljaja u kontinuitetu postojanja. Zbog fenomenološke prirode umetnosti ona je i saznanje u kom učestvujemo preko iskustva umetničkog dela.²⁴ Estetika se utapa u hermeneutiku jer razumevanje razumeva celo predanje. Zbog hermeneutičke situacije koja predodređuje razumevanje i tumačenje nemoguće je utemeljenje objektivizma. Gadamer ne želi da eliminiše objektivnost u tumačenju, već je uključuje na bitnom nivou, jer ona omogućuje ispravnost u obrazovanju istorijskog horizonta. Stapanjem horizonata se ne legitimise proizvoljnost u tumačenju, već se omogućuje objektivnije tumačenje od apstraktno objektivnog. Bolje je biti svestan uloge neizbežnih predmnjenja (*Vormeinung*) horizonta sadašnjosti, jer jedino tada neće biti nelegitimno unošena u tumačenje istorijskog horizonta.

Gadameru se može zameriti da nije dovoljno naglasio važnost istorijsko-kritičkog istraživanja kao jednog od stepena hermeneutičkog procesa. Na nekim mestima je ostavljeno dovoljno prostora za neadekvatna tumačenja, što može da proizvede nesporazume u razumevanju filozofske hermeneutike. Međutim, Betijeva pravnička krutost je i pored njegove učtivo formulisane dobre volje onemogućila međusobno razumevanje. Pored toga, Betiju se može zameriti da je tumačeći Gadamerovo stanovište učinio greške koje ne bi učinio neko ko se strogo pridržava njegovih kanona. Naime, neke Gadamerove stavove tumačio je na način na koji oni nisu bili određeni u Gadamerovim spisima čime je posredno pokazao prisutnost predrasuda koje je opovrgavao. Međutim, Gadamerovo i Betijevo stanovište može da bude komplementarno. Betijeva razučena razmatranja hermeneutičkih nivoa Gadamer hvali i prihvata, samo ih smatra nedovoljnim u jednom dubljem smislu. Gadamer teorijom stapanja horizonata ne samo da omogućuje razvijanje hermeneutičke metode već i više od toga – ukazuje da je ona neophodna u procesu ispravnog tumačenja.

Hiršove primedbe

Hiršovo hermeneutičko stanovište podstaknuto je Betijevom teorijom tumačenja. U svojoj knjizi *Valjanost u interpretaciji (Validity in interpretation)*, on brani realizam, a napada Gadamera i fenomenološku poziciju unutar hermeneutike zbog "odsustva realističke doktrine", odnosno zbog "skepticizma, relativizma, subjektivizma i istoricizma".²⁵

24 H.G. Gadamer, *Istina i metoda*, str. 114.

25 G.B. Madison, *Kritika Hiršovog pojma valjanosti*, str. 82.

Hiršova namera je da od tumačenja napravi nauku. Zbog toga on izjednačava hipotetičko-deduktivni put duhovnih i prirodnih nauka isključujući mogućnost veće razlike između njih. Ključni pojam njegove doktrine je *valjanost* (*validity*), jer najvažnije mesto u metodičkom naučnom postupku tumačenja je tačka na kojoj se između ponuđenih rešenja bira najvaljanije. Objektivni predmet istraživanja, koji je potreban da bi nauka bila nauka je "smisao koji autor intendira", a osnovni problem tumačenja je da se pogodi ono što je autor mislio. Zbog toga se Hirš zalaže za mesto autora koje smatra ugroženim u savremenim hermeneutičkim teorijama. Pošto postavlja objektivno saznanje kao nešto što korespondira jednom nezavisnom entitetu, Hirš tvrdi da je to "smisao koji autor intendira". Taj smisao je čvrsta referentna tačka pri odlučivanju o adekvatnosti i valjanosti.

Sa tog stanovišta Hirš kritikuje Gadamerovu teoriju stapanja horizonata. On smatra da je Gadamer zapostavio autora u odnosu na stvar, a autor je taj koji određuje smisao stvari. Hirš smatra da, iako Gadamer ispravno odbacuje poistovećivanje mentalnih procesa i značenja kod Šlajermahera i Diltaja, njegovo izlaganje implicira da značenje može da postoji nezavisno od pojedinačne svesti. Pošto je prema Gadamerovom shvatanju jezik taj koji govori, jezik kazuje sopstveno značenje, pa je zato: "... učenje o autonomnosti pisanog teksta učenje o neodređenosti tekstualnog značenja."²⁶

Zato Hirš Gadamerovoj teoriji zamera isto što je zamerao i Beti – proizvoljnost: "... tako je pravo značenje teksta neiscrpna množina značenja što u zasedi čekaju beskonačnu množinu tumača."²⁷

Dalje Hirš ulazi u brze i jednostavne formalno-logičke konstatacije kao što je na primer ta da Gadamerova teorija ukida mogućnost ispravnog tumačenja, jer postojanje neiscrpne množine mogućih tumačenja ukida mogućnost da se ikada dođe do jednog tumačenja, isl. Takav dvovalentno-formalni način mišljenja može da se objasni samo brzinom u Hiršovom preterano metodologizirajućem načinu razmišljanja. Posebno je često padanje u grešku dvovalentnosti – nešto je ili tačno ili netačno. Zbog toga Hirš kao i Beti postaje neprijemčiv za finije nijanse i nivoe Gadamerove teorije. Gadamer nije isključio autora iz procesa razumevanja teksta već je ukazao na to da istorijski horizont obuhvata i istraživanje autora i istraživanje autorovog teksta. Gadamer samo insistira na tradicionalno zapostavljenoj stvari o kojoj je reč u tekstu. Smisao sa kojim interpretator pristupa tekstu i smisao koji autor intendira sporazumevaju se o stvari o kojoj je reč u tekstu.

Za tradiciju kao kriterijum za značenje Hirš kaže da je jednako nepouzdana kao i jezik, jer tradicija: "... nije ni manje ni više do istorijat njenog tumačenja. Svako novo tumačenje već time što postoji spada u tu tradiciju i menja je."²⁸

26 E.D. Hirsch, *Načela tumačenja*, Beograd 1983, str. 280.

27 *Ibid*, str. 281.

28 *Ibid*, str. 282.

Onemogućavaju da svako novo tumačenje bude svrstano u tradiciju i da je menja. On dalje kritikuje Gadamerovo shvatanje odnosa reprodukcije i produkcije u tumačenju. Hirš smatra da je kontradiktorno stanovište da je značenje teksta u sebi istovetno i ponovljivo, a da ponavljanje “zapravo nije ponavljanje i ta istovetnost nije istovetnost”. Po njegovom shvatanju Gadamer se suočava sa protivrečnostima: “... čim se postavi jednostavno pitanje šta predstavlja valjano tumačenje.”²⁹

Ovakve primedbe ukazuju na nedostatak afiniteta za najblaže oblike dijalektike i u stvari usmerene su na samu dijalektiku. Tako kritikujući stapanje horizonata, Hirš kaže da Gadamer tvrdi da se značenje obično izražava drukčije kada se razume. Iz toga dalje izvodi da je: “... bukvalna besmislica reći da čovek razume samo kad ne razume.”³⁰

Po našem nišljenju “bukvalna je besmislica” Hiršovo izjednačavanje “drugačijeg razumevanja” sa nerazumevanjem. Prema Gadamerovoj teoriji, tekst nekog autora ne može da se razume samo reproduktivno, već se uvek razumeva “drugačije”, odnosno i produktivno, jer ne može da se ukloni razlika data vremenskim odstojanjem (*Zeitenabstand*) između autora i tumača. Interpretator uvek interpretira iz perspektive svoje hermeneutičke situacije. On može da umanjí ulogu predrasuda koje konstituišu njegovu situaciju ali ne može i da ih ukine. Svako doba razumeva predati tekst na svoj način pošto on spada u celinu predanja u kom to doba pokušava da razume samo sebe. Zato je tumačenje uvek jednim delom reproduktivno, a jednim produktivno.

Dalje Hirš kritikuje aplikaciju pitanjem šta eksplikator razume pre nego što da eksplikaciju. Iz toga izvodi i naredno, ključno pitanje: “Kako tumač može da stopi dva horizonta – sopstveni i horizont teksta – ako na neki način ne posvoji izvorni horizont i združi ga sa sopstvenim?”³¹

Ovo pitanje iznenađuje jer zamera Gadameru ono što je on upravo izložio u svojoj teoriji a istovremeno mu zamera da tvrdi nešto što nije rekao: “... nemoguće je da je izvorni smisao teksta izvan našeg domašaja a da je u isto vreme, valjano tumačenje moguće.”³²

To je iskaz koji bi mogao i sam Gadamer da potpiše. Nekoga sadašnjeg horizonta za sebe nema, kao što nema ni istorijskih horizonata koje bi trebalo steći. Razumevanje je uvek proces stapanja takvih, navodno za sebe postojećih horizonata. Kada bi, međutim, po Hiršovom mišljenju, Gadamer bio veran sopstvenoj pretpostavci o korenitij istoričnosti, ne bi mogao da iskaže stapanje horizonata “kao činjenicu”.

29 *Ibid.*, str. 284.

30 *Ibid.*, str. 286.

31 *Ibid.*

32 *Ibid.*

Ako tumača sputava njegov sadašnji horizont, odnosno, kako Hirš kaže, do: "... tačke na sredokračići puta gde se prošlost i sadašnjost stapaju."³³

Tumač, naime, samo skuplja preostale zapise i nameće im svoje stanovište, jer bi došlo do kontradikcije kad bi tumač mogao da usvoji neki stopljeni horizont koji se razlikuje od njegovog sopstvenog. Time se pokazuje da je stapanje horizonata nemoguće. "Tradicija, kvazi-ponavljanje i stapanje horizonata" su tri Gadamerove ideje koje je Hirš odbacio. Svaka od njih ima zajedničku odliku da pokušava da stopi prošlost i sadašnjost, a "ipak priznaje njihovu inkompatibilnu odelitost – ta unutrašnja protivrečnost je središte moga napada na Gadamerovu teoriju."³⁴

Drugim rečima, Hirš tvrdi da je početna postavka Gadamerove teorije nemogućnost izlaska iz sopstvenog horizonta. Zatim Gadamer uvodi stapanje horizonata koje uključuje i mogućnost izlaska iz sopstvenog horizonta. To je očigledna kontradikcija u odnosu na početno tvrđenje o nemogućnosti izlaska iz sopstvenog horizonta. Izgleda da je ovde kulminirala Hiršova netrpeljivost prema dijalektičkom načinu mišljenja.

Prema Gadamerovoj teoriji nemoguće je izaći iz svog horizonta zato što se interpretator uvek već nalazi u svojoj hermeneutičkoj situaciji. Ali to ne znači da su istorijski horizont i horizont sadašnjosti potpuno odvojeni. Interpretator se iz svog horizonta prenosi u taj drugi horizont. On prelazi iz svoje hermeneutičke situacije u istorijsku situaciju. Time se dolazi do jedne više opštosti koja prevazilazi partikularnost zasebnih horizonata. Sporazumevanjem o stvari horizonti obrazuju jedan horizont.

Hirš je slabo protumačio Gadamerovu teoriju, a negde je očigledno vadio iskaze iz konteksta i potom ih kritikovao. To je ujedno velika zamerka njemu kao tumaču, a time, posredno i njegovoj teoriji tumačenja. Medison (G. B. Madison) smatra da je stvar manje u tome što Hirš ne misli logički, već da se on bori: "... za stvar koja je u međuvremenu izgubila gotovo svu uverljivost i relevantnost."³⁵

Zato je potrebno ispitati neke od osnovnih grešaka u samoj Hiršovoj teoriji koje impliciraju i greške u njegovoj kritici Gadamerove teorije. Centralni pojam Hiršove teorije, pojam valjanosti koji implicira i pojmove apsolutnog ili objektivnog smisla i istine, postupno i detaljno kritikuje Medison. Pošto Hirš utemeljuje svoju teoriju na Huserlovom učenju, Medison analizira valjanost njegovog pozivanja na Huserla. Iz Huserlove teze da predmet svesti ne može biti izjednačen sa aktima svesti, Hirš izvodi prebrzu implikaciju da predmet mora da postoji potpuno samostalno na jedan realističan način. Međutim, intencionalnost svesti znači samo to da je predmet uvek dat pomoću svesti i da nikakvo određeno bivstvujuće ne poseduje izvan svesti. Hirš se izgleda, po Medisonovom mišljenju, drži samo *Logičkih istraživanja* u

33 *Ibid.*, str. 287.

34 G.B. Madison, *Kritika Hiršovog pojma valjanosti*, str. 82.

35 *Ibid.*, str. 74.

kojima se mogu naći elementi realizma, ali tek iz stanovišta zrelog Huserla objašnjive su i neke prethodne intencije. Stvarnost se ne može razdvojiti od svesti – “sve ono spolja je, ma šta da je, u ovom unutra”³⁶, jer se odnos između noematskog i običnog predmeta konstituiše samo kroz svest. Isto tako, objektivnost teksta se ne može razdvojiti od subjektivnosti tumača, jer “... jedini zamislivi kriterijum za smisao teksta jeste, u stvari, tumač (celokupna tradicija tumačenja). Izvan svesti koja tumači nije moguće govoriti o smislu teksta.”³⁷

Međutim, pošto Hirš želi da zasnuje nauku tumačenja, on teži “valjanosti iskaza”, a valjanost podrazumeva korespondentnost interpretacije sa smislom koji je u tekstu izražen. Da bi postojala korespondencija, mora da postoji nešto stabilno na šta se korespondira, što je Hirša odvelo do apsolutizacije hermeneutičkog predmeta i postavljanja pseudoalternative-apsolutnost ili relativizam. Medison ispravno ukazuje na to da sistem pojmova, koji se nalazi u osnovi Hiršovog dela u kom dominira “dihotomija subjekt-objekt”, proizvodi mnoštvo dihotomija i pseudoalternativa koje samo zamagljuju stvarne probleme. Medison smatra da se:

“Hiršova osnovna greška sastoji u tome što ga njegov pokušaj da hermeneutiku promisli u svetlosti prirodnih nauka ometa da sazna da jednu kritičku preradu zahtevaju, kako tradicionalna paradigma prirodno-naučne objektivnosti tako i tradicionalni pojmovi istine i realnosti.”³⁸

Zajedničko Betijevoj i Hiršovoj kritici je to da su obojca nedovoljno ispravno protumačili Gadamerovo shvatanje horizonata. Oni su Gadamerovu teoriju doživeli kao udarac objektivnosti tumačenja. Međutim, Gadamer je insistirao na tome da se teorijom stapanja horizonata nikako ne ugrožava objektivnost, nego se ona, naprotiv, poboljšava. To je sigurno teže objasniti zastupnicima Hiršove teorije zbog njegovog uvođenja realizma. Međutim, Betijeva teorija može da se uklopi u Gadamerovu teoriju.

Pojam smisla teksta koji je različit od nekog savremenog značenja, Hirš je uveo na tragu Betijeve konstatacije da Gadamerova teorija omogućuje saglasnost između teksta i čitaoca, ali ne garantuje i adekvatno razumevanje. Zato je potrebno uvesti pojam smisla teksta kao nečeg imanentnog i nepromenljivog u tekstu. I ovde se Gadameru zamera nešto što nije rekao – da tekst nema imanentan smiso. Smisao teksta, tumačenje, vremenska distanca, jesu stepeni kojima se obrazuje istorijski horizont. Oni se u krajnjem delu, u srži, stapaju sa horizontom sadašnjosti. To krajnje i uvek prethodeće događanje nikako ne potire i ne ugrožava prethodne sepe u tumačenju.

36 *Ibid*, str. 75.

37 *Ibid*, str. 82.

38 “Protiv implicitnog zahteva za aktualizovanjem, kako je on u egzistencijalnoj hermeneutici, izgleda, upućen i duhovnim “naučnicima”, ustaje, po mom mišljenju, s pravom E. Betti...” i dalje, K.O. Apel, *Transformacija filosofije*, Sarajevo 1980, str. 326.

Zajedničko Betijevom i Hiršovom načinu tumačenja je to da su u sopstvenu interpretaciju Gadamerove teorije uneli previše subjektivizma. Odnosno, uneli su nereflektovane, pogrešne predrasude čime su implicitno došli i u kontradikciju sa svojim teorijskim pobijanjem predrasuda i stapanja horizonata.

Fenomenološki karakter razumevanja

Na prerefleksivnom nivou stapanje horizonata je stalno prisutno. Na to je Gadamer ukazao kad je govorio o mitskoj svesti u kojoj se stalno neposredno odvija stapanje horizonata. Međutim, u tradicionalnoj hermeneutici, u kojoj je do kraja razvijen objektivistički pristup, došlo je do zaborava celine povesnog sklopa kome pripadaju i interpretator i interpretirano.

Da bi nasuprot objektivističkom ukazao na fenomenološki karakter razumevanja, Gadamer je pošao od kritike tradicionalne hermeneutike koja je svoje utemeljenje našla u Kantovoj *Kritici snage suđenja*. Fenomenološki karakter igre poslužio je kao primer za partnerski odnos u komunikaciji i sporazumevanju. Taj partnerski pristup preduslovljen je predhodnim prihvatanjem određenih, neizbežnih pravila same situacije sagovornika. Tako u stapanju horizonata, u kome dolazi do dijaloga horizonata, interpretator mora da "sluša" predanje da bi mogao da ga razumeva. Taj dijalog je, kao i igra preduslovljen određenom situacijom u kojoj se uvek već nalazi interpretator/partner. Igra i umetničko delo se fenomenološki konstituišu i uvek pripadaju nekom kontekstu. Umetničko delo nije nešto potpuno odvojeno, već je deo celine sveta i zato i estetika spada u celinu predanja.

Objektivistički pristup nije isključen iz procesa razumevanja, već je, naprotiv, neizbežan da bi uopšte moglo da dođe do stapanja horizonata. Već je Šlajermaher ukazao na govorno-jezički aspekt hermeneutike, dok je u okviru istorijske škole došlo do poimanja celovitosti istorijskog toka. Hajdeger je, dalje, ukazao na predstrukturu razumevanja koja je ključna za razumevanje horizonta sadašnjosti. Predstruktura razumevanja je sačinjena od predrasuda, a predrasude su stavovi koje ima svaki pojedinac pošto pripada tradiciji i koje svesno ili nesvesno utiču na njegovo mišljenje. Dakle, interpretator je predodređen prethodnom strukturom razumevanja ili predrasudama. Ono što se interpretira deo je celine predanja koje kao živa tradicija predodređuje interpretatora. Tako se istorijski horizont tumači iz perspektive sadašnjeg, a sadašnjost je konstituisana iz istorijskog, odnosno tradicionalnog. Reflektovanjem predrasuda dolazi se do samorazumevanja a time i do izgradnje hermeneutičke situacije, odnosno posmatračke perspektive koja je horizont sadašnjosti. Zadatak objektivnog pristupa je uvek u što istinitijem i kritičkijem istraživanju, odnosno što boljoj izradi istorijskog horizonta. Interpretator se iz svog horizonta prenosi u istorijski horizont i time se na refleksivnom nivou ostvaruje ponovno

jedinstvo koje je postojalo na prvobitnom, intuitivnom nivou. To prenošenje sebe u drugu situaciju istorijskog horizonta jeste uzdizanje do jedne opštosti koja "prevazilazi ne samo sopstveni partikularitet, već i partikularitet drugog". Razumevanje te situacije jeste stapanje horizonata, a to stapanje sa nacrtom istorijskog horizonta sprovodi i njegovo prevazilaženje. Dolazi do formiranja, odnosno reflektovanja jednog jedinstvenog horizonta vremenitosti i povesnosti, čime se doseže i najdublje samoreflektovanje naše samosvesti. Smisao stapanja horizonata je u dosezanju te samosvesti i istovremenom očuvanju napetosti dva horizonta. Gadamer ilustruje istorijsku svest koja formira istorijski horizont kao naslagu preko jedne trajne tradicije, koja odmah spaja ono što je prethodno odvojila. Tako, istorijska svest sebe posreduje sa samom sobom u opštem jedinstvu povesnog horizonta. Pošto razrešava prethodne korake u Gadamerovoj teoriji, stapanje horizonata ima središnje mesto u razumevanju filozofske hermeneutike i fenomenološkog pristupa, jer daje nov, obuhvatniji pogled na celokupnu hermeneutiku.

Fenomenološki pristup uključuje i objektivistički, i omogućuje mu dodatni deo kritičke objektivnosti. Izgradnja istorijskog horizonta spada u posao methodske apstrakcije objektivističkog pristupa. Doprinos fenomenološke hermeneutike je u tome što ona osvetljava i položaj onoga koji iz svoje perspektive gradi taj istorijski horizont. Ozbiljno mišljenje neizbežno mora da reflektuje svoju sopstvenu situaciju. Da se Gadamerov pristup i metod tradicionalne hermeneutike nadopunjuju na takav način smatra i Palmer (R. Palmer) tvrdeći da je fenomenološki interes za prirodu razumevanja osnov valjane interpretacije na koju je kao na cilj usredsređeno interesovanje objektivističkog pristupa.³⁹

Za razumevanje fenomenološke hermeneutike presudno je shvatanje hermeneutičke situacije. Hermeneutička situacija je sastavljena od predrasuda koje interpretator ne može da izbegne jer je uvek deo svoga vremena. Reflektovanjem sopstvenih predrasuda onemogućuje se njihovo nelegitimno unošenje u razumevanje, proverava njihova valjanost, obezbeđuje istinitije tumačenje i stiće svest o sopstvenoj posmatračkoj perspektivi, tj. horizontu sadašnjosti. Uvek se iz horizonta sadašnjosti obrazuje objektivni (istorijski) horizont, odnosno interpretator se iz svog horizonta prenosi u istorijski. Što su bolje uočene sopstvene predrasude i što je istraživanje postupnije, kritičkije i objektivnije – istinitije je i razumevanje istorijskog horizonta, čime su objektivistički zahtevi zadovoljeni njihovim inkorporiranjem u fenomenološku hermeneutiku.

Boris Milosavljević,
Beograd
Septembar, 1995.

Boris Milosavljević,

An Objectivistic Critic of Phenomenological Hermeneutics

(Summary)

Traditional hermeneutics presupposes a complete objective interpretation. In its detailed study of hermeneutic methods and rules of interpretation, traditional hermeneutics has ignored the role of interpreter and his hermeneutic situation. Phenomenological approach to hermeneutics satisfies the objectivity requirement, because it throws a light on the interpreter's viewpoint and hermeneutic situation. By recognizing and removing his own prejudices and by pursuing careful and objective investigation, the interpreter gets closer to the correct understanding of a historical horizon.

KEY WORDS: interpretation, hermeneutic situation, horizon, historicity, objectivity